

– Hakemli Makale –

MÜZZEMMİL SURESİNİN YIRMİNCİ AYETİ BAĞLAMINDA ZEKAT EMRİ*

Ali ÇİFTÇİ

Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi A. K. İlahiyat Fakültesi
Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

aciftci@erbakan.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-4393-6963>

Öz

Mekke döneminde nazil olan ayetlerde önce it'am, taam-i miskin/fakirin yiyeceği, ikram gibi kavramların yer aldığı görülmektedir. Orta dönem Mekki ayetlerde ise zekkâ, tezekkâ, yetezekkâ lafızlarıyla birlikte, zekat kavramının kullanıldığı ve mali bir mükellefiyetin temellerinin bu dönemde atıldığı görülmektedir. Zekatın zikredildiği ayetlerde mü'minler muhatap alınmaktadır. İlk inanan topluluğun önce öne çıkan eylemlerinin başında iman, namaz ve zekat olduğuna vurgu yapılmaktadır. Mekke döneminde nazil olan Müzzemmil suresinin 20. ayetinde emir formatında “*zekatı veriniz*” ifadesi yer almaktadır. Müzzemmil suresinin nüzuluna dair farklı yaklaşımların temelinde, surenin ilk ayetlerinde zikredilen gece kıyamının ne kadar sürdüğü konusu önemlidir. Bazı müfessirler bu sürenin bir yıl veya iki yıl kadar olduğunu, bazıları da bu sürenin on yıl olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Bu ayetin indiği döneme ait müfessirler arasında farklı mülahazalar vardır. Bu çalışmada farklı görüşlere değinilmiştir. Taberi, Ebu Hayyan, Zemaşşeri, Fahreddin er-Râzî, Elmalılı, İzzet Derveze, Mevdudi gibi alimler, Müzzemmil 20. Ayetinin nazım bakımından uzun olması, Medeni ayetlere benzemesi ve içerisinde yer alan bazı konuların Medine’de yürürlüğe konulacak olması sebebiyle, zekat emrinin yer aldığı bu ayetin tamamının veya bir kısmının Medine’de nazil olduğu görüşünü ortaya koymuşlardır.

İbn Kesir ve Muhammed Ali es-Sayis Müzzemmil suresinin bütün ayetlerinin Mekke döneminde indiği yönünde bir görüş öne sürmüşlerdir ki, bu surenin tamamının Mekke’de nazil olduğu görüşünü ileri süren müfessirlerin kanaatleriyle uyum arz etmektedirler. Bu alimlere göre zekatın farzıyeti Mekke döneminde başlamıştır.

* Bu çalışma 2009 tarihinde tamamladığımız “Mekkî Sureler Bağlamında Kur'an'da İnfak-Zekat İlişkisi” başlıklı doktora tezimizin ‘Mekkî Ayetlerde Emir Siygasıyla Zekat Emrinin Olup Olmadığı’ başlığı esas alınarak hazırlanmıştır.

Medine döneminde ise zekatın nisabı, miktarı vb. konular Hz. Peygamberin de teşri' yetkisiyle sistemleştirilmiş ve kurumsallaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Zekat, Müzzemmil Sûresi, Kıyâmü'l-leyl, İt'âm, Mekke dönemi, Taberî.

THE OBLIGATION OF ALMSGIVING IN THE CONTEXT OF THE VERSE 20 OF THE CHAPTER MUZZAMMIL

In the verses revealed in the Meccan period, there occur first such terms as it'âm (feeding the poor), ta'âm-i miskîn (the food of the poor), ikrâm (entertaining), while in the middle Meccan period the technical term zakât, that is, almsgiving occur along with such terms as zakkâ, tazakkâ, yatazakkâ (purification), the foundations of a financial obligation being laid in this period. The verses in which the term zakat occurs address the believers. It is emphasized that belief, prayer and almsgiving are cited as the foremost acts by the first believing community. The imperative "give alms" occurs in the verse 20 of the Chapter Muzzammil that was revealed in the Meccan period. What underlies the varied approaches to the revelation of the Chapter Muzzammil is how long the vigilance occurring in the first verses of the chapter lasted. Some exegetes hold that it lasted for one to two years while the others maintain that it continued for some ten years.

The Qur'anic exegetes, however, have various considerations about the period of the revelation of this verse. This study will touch various views. Such classical and modern scholars as Tabarî, Abû Hayyân, Zamakhsharî, Fakhr al-Dîn al-Rhâzî, Elmalılı, 'Izzah Darwaza and Maudûdî maintain that the verse 20 of the Chapter Muzzammil, ordering the almsgiving, was revealed in part or as a whole in Medina on the grounds that it is long as a text, similar to the Medinan verses in character, and includes some subjects to be applied in Medina.

On the other hand, Ibn Kathîr and Muḥammad 'Alî al-Sâiyis set forth the opinion that all the verses of the Chapter Muzzammil were revealed in the Meccan period, in agreement with the view of the exegetes who hold the Chapter was wholly revealed in Mecca. In their view, the obligation of almsgiving started as early as in the Meccan period, while the amount of the almsgiving and other details were determined and established by the Prophet's legislative authority in the Medinan period.

Key Words: Almsgiving, the Chapter Muzzamil, Qiyâmu'l-layl (staying up in devotion to God), Feeding the poor, the Meccan period, Tabarî.

GİRİŞ

Müzzemmil suresi 20. ayetin içerisinde yer alan "*Namazı dosdoğru kılınız zekatı veriniz*" ifadesinin tahliline geçmeden önce Mekke döneminde nazil olan ayetlerde zekat fiilinin icra edildiği veya edilmesinin tavsiye edildiği ayetleri ve bu ayetler etrafındaki yorumları ele almaya çalışalım.

Mevdudî (ö. 1979), İzzet Derveze (ö. 1984) ve Muhammed Esed'e (ö. 1992) göre Mekke döneminin ortalarında nazil olan¹ Neml suresinde

¹ Ebu'l-A'lâ el-Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, terc. Komisyon (İstanbul: İnsan Yayınları, 1995), 4: 85; M.İzzet Derveze, *el-Tefsiru'l-Hadis Nüzûl sırasına göre Kur'an Tefsiri*, terc. Komisyon (İstanbul: Ekin Yayınları, 1997), 2: 253; Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, terc. Ahmet Ertürk-Cahit Koytak (İstanbul: İşaret Yayınları,1999), 2: 761.

müminlerin özellikleri anlatılırken “Onlar (müminler) ki namazı hakkıyla kılarlar (mali yükümlülükleri olan, zekatı verirler.”² ifadeleri yer almaktadır. Bu ayetteki zekat kavramı ihbârî fiil olan “يُؤْتُونَ” kelimesiyle beraber zikredilmektedir.

“آتَى” fiilinin if’âl babındaki ايتاء/îtâ mastarı “bir şeyi sevketmek, göndermek, yönlendirmek, başkasına bir şey vermek”³ anlamlarını içermektedir ki Taberi (ö. 310/923), İbn Atiyye (ö. 546/1151) ve Elmalılı (ö. 1942) gibi müfessirler Neml suresi üçüncü ayette yer alan “يُؤْتُونَ الزُّكُوةَ” ifadesini, nisabı belli olmamakla birlikte ödenmesi gereken mali bir mükellefiyet olarak yorumlamışlardır.⁴

Mevdudi, İ. Derveze ve Muhammed Esed’in Mekki dönemin ortalarında nazil olduğu yönünde görüş belirttikleri⁵ Lokman suresinin dördüncü ayetinde de ihsan sahiplerinin “namazlarını hakkıyla ikame ettikleri ve zekatı verdikleri”⁶ aynı cümle formatıyla yer almaktadır. Her iki surede de “يُؤْتُونَ الزُّكُوةَ” cümlesinin yer aldığı görülmektedir. Müfessir Taberi burada zikredilen “O muhsinler ki, namazlarını kılarlar zekatlarını verirler” ayetini te’vil ederken, “onlar farz olan zekatı verirler”⁷ şeklinde bir yorumla Mekki dönemde nazil bu surede de mali anlamda bir zekat eyleminin varlığına işaret etmektedir.

İbn Âşûr (ö.1973) Neml suresi üçüncü ayetindeki zekatı, nafil bir sadaka veya müminlerin eda etmeleri gereken vacib bir zekat anlamında yorumlayarak ayetin indiği dönemi dikkate alan bir yaklaşımı tercih etmiştir.⁸

Bazı müfessirlerin Lokman suresinin dördüncü ayeti Medine’de nazil olduğuna dair görüşlerine katılmayan Beyzavi (ö.685/1286) ise şöyle demektedir: “Bu yaklaşım zayıf bir iddiadır. Zira zekatın Mekke’de mecburi

² en-Neml 27/3.

³ İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh tâcü’l-lüga*, thk. Ahmed Abdulgafur Attâr (Mısır: 1957), 4: 2262; Asım Efendi, *el-Okyanusu’l-basit fi-tercemeti kamusi’l-muhît*, (İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, Hicri 1305), 3: 576;

⁴ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vili âyi’l-Kur’an*, 3.baskı (Beyrut: 1992), 19: 132; Ebû Muhammed b. Atiyye, *el-Muharraru’l-vecîz*, thk. el-Meclisü’l-İlmi (Mekke: 1975-1991), 12: 89; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat, 1971), 5: 3652.

⁵ Mevdudi, *Tefhimu’l-Kur’an*, 4: 317; Derveze, *et-Tefsiru’l-hadis* 3: 157; M. Esed, *Kuran mesajı*, 2.:833.

⁶ Lokmân 31/4.

⁷ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 21: 60.

⁸ Muhammed et-Tâhir b. Âşûr, *Tefsiru’t-tahrîr ve’t-tenvîr* (Tunus: Dâru Sahnûn li’n-Neşr ve’t-Tevzi’, 1997), 9: 219.

bir mali mükellefiyet olarak kabul edilmesi, Medine döneminde zekatın kurumsallaşmasına mani değildir.”⁹

Mekke’de nazil olan Mü’minûn suresi dördüncü ayette ise müminlerin dördüncü bir vasfı olarak onların zekat işini yaptıkları şu ifade ile anlatılmaktadır. وَالَّذِينَ هُمْ لِلرِّكَاةِ فَاعِلُونَ “Onlar (müminler) ki zekat görevlerini yerine getirirler.” Tabersî (ö. 548/1153), bu ayeti müminler zekatı eda ederler, zekat işini yerine getirirler şeklinde yorumlamış¹⁰ Kurtubî (ö. 671/1272) de “Kur’an’ın en fasih Arapça ile nazil olduğunu bu ayette görmekteyiz” diyerek Ümeyye b. Ebissalt’ın şu şiirini buna şahit tutmaktadır.

المطعمون الطعام في السنة الأز * مة والفاعلون للزكوات

Kıtlık yıllılarında yemek yedirirler ve mallarının zekatını verirler/arınma adına yapılması gerekeni yaparlar.¹¹Kurtubi bu yorumuyla, mali anlamdaki zekatı öne çıkarmakta ve bu görüşü tercih ettiğini belirtmektedir.

İbn Kesir’e (ö.774/1373) göre bu ayette hem nefsin arındırılması hem de malların arındırılmasına bir işaret vardır. Zira malın arındırılması aynı zamanda nefsin arındırılması anlamındadır. Kamil bir mü’min hem iç temizliğini hem de mal temizliğini yapan kişi demektir. Bu yorumuna ilave olarak şöyle der: “Bu ayette geçen ‘zekat’ kavramının mali anlamdaki zekata delalet etmesi çoğunluğun kanaatidir. Zira zekat, asıl itibarıyla Mekke’de farz kılınmış, temelleri Mekke döneminde atılmış, Medine döneminde ise nisabı ve hangi maldan ne kadar verileceği gibi konular Hz. Peygamber tarafından uygulamaya konulmuştur.”¹²

Mekke döneminde zekatın –îta- lafzıyla birlikte yer aldığı diğer bir ayet ise Rum suresi 39. ayettir. Süyûtî (ö. 911/1505) İbn Abbas’a dayanarak bu surenin nüzûl sırasına göre 84. sure olduğunu söyler.¹³ Buna göre bu ayetin yer aldığı Rum suresi Mekke döneminin sonlarında nazil olan surelerdendir. Mevdudi ve İ. Derveze’ye göre bu sure Mekki orta dönemde nazil olan surelerin içine girmektedir.¹⁴ Nüzûle dair aktardığımız bu bilgilerden sonra

⁹ Abdullah b. Ömer el-Beyzâvi, *Envârü’t-tenzil ve esrarü’t-te’vîl* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, tsz.), 5: 55.

¹⁰ Ebû Ali el-Fadl b. Hasen et-Tabersî, *Mecmau’l-beyân fi tefsir’il-Kur’ân* (Beyrut: Müessesetü’l-Âlemî, 1415/1995), 7: 158.

¹¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmi’l-Kur’ân*, thk. Abdürrezzak el-Mehdi (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 2000), 12: 97.

¹² İbn Kesir, Ebû’l-Fidâ, *Tefsiru’l-Kur’âni’l-azim* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1986), 4: 8.

¹³ Ebû’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-İtkân fi ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Mustafa Dîb el-Buğa (Beyrut: Dâru İbn Kesir, 2002), 1: 31.

¹⁴ Mevdudi, *Tefhimu’l-Kur’an*, 4: 273; Derveze, *et-Tefsiru’l-hadis* 4: 285.

39. ayetin içeriğine geçebiliriz. Kur'an önce bu ayetle faiz muamelesine dikkat çeker. "İnsanların malları içinde artıp çoğalsın diye verdiğiniz riba/faiz, Allah katında artmaz. Oysa Allah'ın rızasını isteyerek verdiğiniz zekata gelince, işte (onu verenler sevaplarını ve mallarını) kat kat artıranlardır."¹⁵

Faiz karşılığı borç vermenin zemmedildiği bu ayette, faize alternatif olarak zekat eylemi ortaya konulmuştur. Buradan mali bir muamele olan faize karşılık olarak zekatın yürürlüğe konması gerektiği anlaşılmaktadır ki Rum Suresinin 39. ayetinde (وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ زَكَاةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ) "zekat" kelimesinden önce "آتَيْتُمْ" fiilinin yer aldığı görülmektedir. Bu -îta- kavramıyla birlikte zikredilen zekat sadece iç temizliğe delalet etmeyip, aynı zamanda malın temizlenmesi anlamındaki zekata işaret eder. Zira Matürîdî (ö.333/944) bu ayette zikredilen zekatla ilgili farklı görüşlerin olduğunu, bir kısım müfessirlerin buradaki zekatı mali anlamdaki zekat olarak yorumladıklarını, bazı müfessirlerin ise Allah'ın rızasını isteyerek verilen her türlü sadaka olarak te'vil ettiklerini ifade eder.¹⁶

Zemahşerî (ö.538/1143) daha kuşatıcı bir açılımla bu ayetteki "zekat" kavramını "Kendisiyle Allah'ın rızasını talep edilen, içerisine riya, gösteriş katılmayan sadakadır." şeklinde açıklamıştır.¹⁷

Kâsımî (ö. 1914) bu ayetteki zekatı, "kendisiyle cimriliğin kirlerinden kurtulunan maldır." şeklinde tanımlamış¹⁸ Elmalılı ise "mali anlamdaki zekat" olarak yorumlamıştır.¹⁹

Neml, Lokman, Rûm surelerinde yer alan "zekat" lafzının "آتَيْتُمْ" ve "يُؤْتُونَ" fiilleriyle birlikte zikredilmesi bu ibadetin eylem planında mali bir yardımlaşmanın hatta bunun ötesinde mali bir vecibenin olduğunu bize ima etmektedir. Zira bu surelerin indiği dönem dikkate alındığında Mekke'deki inanan insanların bir çoğunun mali anlamda sıkıntı çekmekte oldukları bir gerçektir. Bi'setin beşinci yılında sıkıntıya maruz kalan mü'minlerin Habeşistan'a göç ettiği²⁰ yedinci yıldan itibaren ciddi bir abluka altına alındığı,

¹⁵ er-Rûm 30/39.

¹⁶ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, thk. Ali Haydar Ulusoy-Bekir Topaloğlu (İstanbul: Dâru'l-Mizân, 2008), 11: 200.

¹⁷ Ebü'l-Kâsım b. Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizî't-tenzil ve uyûni'l-ekâvil fi vucûhi't-te'vil*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Müavviz (Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1998), 4: 581.

¹⁸ Muhammed Cemaeddin el-Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vil*, thk. M.Fuad Abdülbaki (Mısır: Daru l'hyai'l-Kütübî'l-Arabiyye, tsz.), 13: 182.

¹⁹ Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, 6: 3829.

²⁰ Muhammed Hamidullah, *İslam peygamberi*, terc. Salih Tuğ (Ankara: İmaj Yayınları, 2003), 1: 113-114.

kendilerine Mekke müşrikleri tarafından ambargo uygulandığı bir dönemde bu ayetlerin nazil olduğu göz önüne alındığında Kur'an'ın, ilk inanan bu gruba mesajı, bu insanların önce iç dünyalarını şirkten, fisktan temizlemeleri, sonra sahip oldukları malları ihtiyaç sahipleriyle paylaşmaları şeklinde olmuştur. İlk inanan topluluğun bu tahammülü zor şartları göğüslemeleri ancak birbirlerini her yönden kollamaları ile mümkün olacaktı. İbn Âşur (ö.1973) şöyle bir yaklaşımda bulunur. “Hicretten önce Mekke’de müslümanların topluluk veya fert olarak karşılaştığı sıkıntıları gidermek için önceden biriktirilmiş mal ve paraları yoktu. İçlerinden maddi bakımdan durumu iyi olanlar ya da kendi kazancı ve malı ile geçinmeye çalışanlar ortaya çıkan sıkıntıyı gidermeye çalışıyorlardı.”²¹

Kur'an bu yardımlaşmayı isteğe bağlı gönüllü bir bağış ve infak olarak sınırlamamış, daha da ileri bir düzeye taşıyarak mü'min olmanın alametini, başkalarına mali yönden yardım etme şartına bağlamış ve gerçek temizliğin ancak hem ruhi yönden hem de mali yönden temizlenmekle mümkün olabileceği gerçeğini ortaya koymuştur.

1. Müzzemmil Suresinin Mekki ve Medeniliği Meselesi

Mekki dönemde nazil olan İbrahim suresinde talebin cevabı olarak zikredilen “namaz ve infak” emirlerinin geçtiği ayet müstesna²² Mekke’de nazil olan diğer surelerde “*infak ediniz*”, “*zekatı veriniz*” şeklinde emr-i hazır siygasıyla bir ifadenin geçtiğini göremiyoruz.

Son ayeti hariç diğer bütün ayetleri Mekki dönemde nazil olan Müzzemmil Suresi’nin 20. ayetinde emr-i hâzır siygasıyla, “*zekatı veriniz*” emrinin yer aldığı görülmektedir. Böyle bir ifadenin ilk dönemde nazil olan bir surede yer alması oldukça dikkat çekicidir. Bu nedenle bu surenin ve “*zekatı veriniz*” emrinin yer aldığı yirminci ayetin indiği dönemle ilgili müfessirlerin görüşlerini aktarmanın faydalı olduğunu düşünüyoruz.

İbn Âşur, “Bu surenin nüzulde kaçıncı sırada olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir ki kimileri ‘birinci sure Alak, ikinci sure Kalem veya Müddessirdir’ demiştir. Ama tercih edilen görüş Alak suresinden sonra Müddessir suresinin

²¹ İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, *İslam, insan ve toplum felsefesi*, terc. Vecdi Akyüz (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000), 249.

²² Bkz. İbrahim 14/31. Bu ayette geçen “yukîmû ve yünfikû” kelimeleriyle ilgili dilcilerin üç farklı yaklaşımı vardır. Ebu'l-Abbas Müberred'e göre mukadder bir emrin cevabıdır; Ebu İshak'a göre mukadder bir lâm ile meczumdur, bu durumda takdiri “liyukîmû” olur. Ahfeş'in savunduğu görüşe göre ise “kul” emrinin cevabı olarak meczumdur. Detaylı bilgi için bkz. Ebu'l-Berekât el-Enbârî, *el-Beyân fî garibi'l-Kur'ân*, thk. Taha Abdulhamid (Mısır: el-Hey'etu'l-Mısıriyye, 1390/1970), 2: 59.

nazil olduğu, yani ikinci sırada Müddessir suresinin yer aldığıdır. Bir başka görüşe göre, Müzzemmil, Kalem suresinden sonra nazil olmuştur. Buna göre üçüncü sırada yer alır. Cabir b. Zeyd'in sure sıralamasına göre Müddessir, ikinci inen suredir. Üçüncü nazil olan sure ise Müzzemmil'dir. Bir ihtimal daha vardır ki, Kalem suresi üçüncü nazil olan sure, Müzzemmil dördüncü sırada nazil olan suredir."²³ diyerek bu sure hakkında nüzulle ilgili farklı görüşleri serdetmiştir.

M. Esed, "Tartışmasız bu sure nüzul sırasına göre dördüncü sırada yer almaktadır."²⁴ derken, Derveze ise nüzul sırası açısından bu sureyi üçüncü sıraya koymuş ve bu sıralamayı ilk dokuz ayeti esas alarak yapmıştır.²⁵ Mevdûdi surenin ilk bölümünün muhtevsından anlaşılan Mekke döneminin başlarında nübüvvetten dört yıl sonra nazil olduğu yönünde kanaatini belirtir.²⁶

Müzzemmil suresinin, Mekke'de erken dönemde nazil olduğu konusuna değindikten sonra surenin tüm ayetleri Mekke'de nazil olmuş mudur? yoksa bazı ayetleri Medine'de mi nazil olmuştur konusunu incelemeye çalışacağız.

İbn Atiyye, müfessirlerin çoğunluğunun, bu surenin on dokuz ayetinin Mekke döneminde nazil olduğunu, yirminci ayetin ise Medenî olduğunu savunurken; Mehdevi (ö.440/1049) ve bir grup müfessirin surenin tamamının Mekke döneminde indiği görüşünde olduklarını bize aktarmaktadır.²⁷

İbnü'l-Cevzi (ö.597/1201) ise, "Müfessirlerin çoğunluğuna göre bu surenin tamamı Mekke'de nazil oldu"²⁸ derken; Râzî, (ö. 606/1267) "Bu sure, yirmi ayettir ve Mekke'de nazil olmuştur"²⁹ şeklinde sure hakkında ön bilgi verdikten sonra, "yirminci ayetteki 'zekatı veriniz' cümlesindeki zekatı, farz olan zekattır şeklinde yorumlayanlar, bu ayetin Medine'de nazil olduğuna kail olmuşlardır" diyerek bu ayetin Medine'de nazil olduğu fikrine katılmadığını

²³ İbn Âşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr* 14: 254.

²⁴ Esed, *Kur'an mesajı*, 3: 1199.

²⁵ Derveze, *et-Tefsîru'l-hadis*, 1: 65.

²⁶ Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'ân*, 4: 504.

²⁷ İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, 16: 144.

²⁸ İbnü'l-Cevzi Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Zadü'l-mesir fi ilmi't-tefsir* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslami, 1987), 8: 387.

²⁹ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb et-tefsiru'l-kebîr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415/1995), 30: 171.

ima eder.³⁰ Beyzâvi ve Neseî'ye (ö. 710/1310) göre de surenin tamamı Mekke'de inmiştir.³¹

Kurtubi 20. ayet de dâhil (ö.671/1273), surenin nüzulü hakkında ilk dönem müfessirlerinin görüşlerini aktarır ama kendisi bir tercihte bulunmaz.³² "Hasan el-Basri, İkrime, Ata b. Ebî Rabah ve Cabir b. Zeyd'e göre surenin tamamı Mekki'dir. İbn Abbas ve Katade'ye göre ise 10. ve 11. ayetler Medenî, diğer ayetlerin tamamı Mekke'de; Salebi'ye göre ise 20. ayet Medine'de nazil olmuştur."³³

Taberî surenin başında, sure ile ilgili Mekki dönemde veya Medeni dönemde indiğine dair bir kanaat belirtmez. Ama ikinci, üçüncü ve dördüncü ayetin tefsirini yaparken, Medine'de indiğine kail olunan 20. ayet ve onun indiği zaman dilimine dair geniş bilgiler vermektedir. Şimdi bu bilgilerin yer aldığı rivayetleri Taberî perspektifinden inceleyelim.

İbn Abbas der ki: "Allah Teala, Müzzemmil ilk dört ayetinde peygambere hitaben: *"Ey örtüsüne bürünen! Geceleyin kalk, namaz kıl, o gecenin az bir kısmında uyu. Gecenin yarısında kalk, (yarısında uyu) yahut yarısından biraz eksilt (yani yarısının yarısı kadar, dörtte biri kadar kalk). Veya bunu arttır. (Yani gecenin dörtte birinden fazla bir zaman dilimi kalk, namaz kıl) ve ağır ağır Kur'an oku."*³⁴ buyurunca Hz. Peygamber ve onun yanında bulunan müminler, gecenin çoğunda uyumadılar, kalktılar, bu kalkma işi onlara ağır geldi. Sonra da Allah Teala onların yükünü hafifletti ve şu ayetleri inzal buyurdu.³⁵ *"Allah içinizden bir kısmının hasta, diğer bir kısmının da yeryüzünde dolaşıp Allah'ın lütfundan (nasip) arayacağını ve bir diğer grubun da Allah yolunda savaşaacağını bilmektedir. Öyleyse Kur'an'dan kolayınıza geldiği kadarını okuyunuz."*³⁶ İbn Abbas'ın bu rivayetinde, yirminci ayetin ne zaman nazil olduğu açıklanmamıştır.

Taberî, Said b. Cübeyr kanalıyla bir rivayet daha aktarır ki bu rivayete göre, Hz. Peygamber ve ona inanan müminler tam on yıl gece kıyamını ifa ettiler. Onuncu yılın sonunda yirminci ayetin *"namazı kılınız ve zekatı veriniz"*

³⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 30: 187.

³¹ Beyzâvî, *Envârü't-tenzil*, 6: 381; Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Medâriku't-tenzil*, (Beirut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, tsz.), 6: 381.

³² Kurtubî, *el-Câmi'*, 19: 31.

³³ Kurtubî, *el-Câmi'*, 19: 31.

³⁴ Müzzemmil 73/1-4; Elmalılı, *Hak Dini Kuran Dili* 7: 5425.

³⁵ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 12: 279.

³⁶ Müzzemmil 73/20.

bölümüne kadar olan kısmı nazil oldu.³⁷ Taberî, bu sürenin çok uzun ve buna tahammülün açık bir şekilde güç olduğu, gece kıyamının bu kadar uzun olmayıp daha az bir zaman diliminde gerçekleştiği tezini ileri sürer ve bu kanaatini ilk dönem müfessirlerinden nakiller yaparak desteklemeye çalışır. Zira “Katade, Hasan el-Basri ve Ebû Abdurrahman’dan gelen rivayetlere göre gece kalkma mecburiyeti bir yıl veya iki yıl sürmüştür.”³⁸ Taberi İbn Abbas’tan başka bir rivayet daha aktarır ki bu rivayete göre gece kıyamı bir yıl sürmüştür.³⁹ Gece kıyamının bir yıl sürdüğüne dair diğer bir rivayeti Müslim’in rivayet ettiği şu hadiste görmekteyiz.

Ravi Sa’d b. Hişâm Hz. Aişe’ye hitaben:

— Ey müminlerin annesi! Bana Rasulullah’ın ahlakını anlat, dedim. Hz. Aişe:

— Sen Kur’an okuyorsun değil mi?

— Evet okuyorum.

— İşte Resûlullah’ın ahlakı Kur’an idi.

Bunun üzerine ben kalkmaya davrandım ve (bundan sonra) ölünceye kadar kimseye bir şey sormamaya niyet ettim. Sonra aklıma geldi de:

— Bana Rasûlullah’ın gece namazını anlat, dedim. Hz. Aişe:

— Sen Müzzemmil suresini okuyorsun değil mi?

— Evet, okuyorum.

— İşte Allah (Azze ve Celle) bu sürenin başında gece namazını farz kıldı. Hz. Peygamber ve ashabı bir yıl gece namazına kalktılar. Allah bu sürenin sonunu bir yıl semada tuttu. Nihayet bu sürenin sonunda tahfif hükmü inzal olundu da artık gece namazı farz bir ibadetten nafıleye dönüştü.⁴⁰

Müslim’in (ö.261/874) bu rivayetinden, sürenin ilk bölümünü teşkil eden ayetlerle son bölümünü teşkil eden ayetlerin inişi arasında, bir yıl gibi bir zaman diliminin olduğunu anlamaktayız.

³⁷ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 12: 279–280.

³⁸ Bkz. Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 12: 280.

³⁹ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 12: 280.

⁴⁰ Ebu’l Huseyn Müslim bin Haccac el-Kuşeyri, *el-Camiu’s-sahih*, (İstanbul; Çağrı Yayınları, 1992), “Salatü’l-Misafirîn”, 139.

Ebu Hayyân (ö. 745/1344): “Cumhur’a göre 20. ayet Medenîdir”⁴¹ demektedir. Elmalılı: “Ebu Hayyan böyle demiş ise de öyle görülüyor.”⁴² Deniliyor ki buna Medeni diyenler bu ayette “zekatı veriniz” emrinin bulunmasını nazara itbare almışlar zekat Medine’de farz kılınmış olduğu için bu ayetin de Medeni olması lazım gelir demişlerdir⁴³ izahını yaptıktan sonra kendi kanaatini şöyle ortaya koymaktadır.

“Bizim kanaatimizce bu ayetin Medenî olduğuna işaret eden bir karine daha vardır ki, o da ayetteki *وَأَخْرُوجُونَ يُفَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ* “*Diğer bir takımları da Allah yolunda savaşıacaklar*” cümlesidir. Çünkü bunda kıtale izin manası vardır. Halbuki buradan başka Mekkî bir ayette sarahaten kıtalden bahsedilmesi, bu ayetin Medenî olmasını açıkça ortaya koymaktadır. Bu mülahazalardan sonra şu kanaat hasıl oluyor ki, bu yirminci ayetin hepsi değilse bile en azından bir iki cümlesi Medenî olmayı gerektirmektedir.”⁴⁴

Surenin hangi dönemde nazil olduğuna dair yapılan yorumları ve müfessirlerin farklı yaklaşımlarını aktarmaya çalıştık. Şimdi surenin 20. ayetinde zikredilen zekat emriyle neyin kastedildiği konusunu işlemeye çalışacağız.

2. Müzzemmil Suresinin 20. Ayetinin Nüzul Dönemi ve Ayetteki Zekat Emri

Müzzemmil Suresinin Mekke döneminde mi yoksa Medine döneminde mi nazil olduğuna dair müfessirlerin genel eğilimlerini bir önce başlıkta ele almaya çalıştık. 20. ayetin nüzulüne dair bazı yorumlara da değinmiştik. Bu başlık altında da hem ayetin indiği dönemi, hem de ayette yer alan “zekatı veriniz” cümlesiyle ifade edilen zekat konusunu ele alacak ve bu konudaki yaklaşımların neler olduğuna temas edeceğiz. Zira ayetin nazil olduğu dönemle, zekatın emir formatında yer alması arasında sıkı bir münasebet vardır.

Surenin nüzülü ile ilgili farklı rivayetleri aktarmamızın sebebi, bu surenin son ayetinde yer alan emir kipindeki “*Zekatı veriniz ve karz-ı hasende bulununuz.*” cümleleridir. Bu sure dışında Mekkî surelerin hiçbirinde zekatın bu siyga ile zikredildiği görülmemektedir. Bu nedenle müfessirler,

⁴¹ Muhammed b. Yusuf Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhît* (Beyrut: 1992), 10: 311.

⁴² Elmalılı, *Hak dini Kuran dili* 8: 5438.

⁴³ Elmalılı, *Hak dini Kuran dili* 8: 5438.

⁴⁴ Elmalılı, *Hak dini Kuran dili* 8: 5438–5439.

Müzzemmil suresi son ayetin indiği dönemle ilgili çok farklı yorumlarda bulunmuşlardır.

Taberi Müzzemmil suresi 20. ayetinin surenin ilk bölümünden on yıl sonra nazil olduğu⁴⁵ rivayetini tercih ettiği için burdaki zekatı, farz olan zekat olarak yorumlar⁴⁶ Çünkü ayetin nazil olduğu dönem bu rivayete göre Medine dönemi ikinci yılına tekabül etmektedir. Maturidi önce, ayette yer alan *zekatı veriniz* ifadesini Ebu Bekir el Esamm'ın (ö.200/816) görüşüyle açıklar. El Esam der ki: "Zekatı ödeyin emri bu ayetin Medine'de nazil olduğunu gösterir. Zira zekat müslümanlara Medine'de farz kılınmıştır."⁴⁷ Maturidi der ki; "Eğer durum Ebubekir El-Esamm'ın söylediği gibi ise zekatın farz oluşu Medine de gerçekleşmiştir. Bu bize, saime olan /otlaklarda yayılan hayvanlara ait bir zekat olduğunu anlatır. Zira Hz. Peygamberin ashabının Mekke de saime / yayılan hayvanları yoktu çünkü onlar düşmanları olan müşriklerden korkuyorlar ve otlamaları için hayvanlarını otlaklara gönderemiyorlardı. Hayvanların dışındaki malların zekatına gelince, ilk inanan mü'minler üzerine Mekke'de iken de hicret sonrasında da zekat vacip kılınmış olabilir. Zira bu tür mallarda ki zekat emrinin Medine'de indiğine dair kesin bir delil yoktur."⁴⁸

Kanaatimizce Mekkelilerin çoğunun ticaret ile uğraşması ve hayvancılıkla daha az uğraşması gibi sebepler Maturidi'yi böyle bir yorum yapmaya sevketmiş olsa gerektir. Bundan hareketle mal sahibi olan Mekkelî müslümanlar, mallarının zekatını davetin ilk döneminden itibaren vermişlerdir.

Zemahşeri ise son ayet de dâhil Müzzemmil suresinin Mekke döneminde nazil olduğu görüşünü benimsemiş olmasına rağmen, 20. Ayette geçen zekat emrini vacip olan zekat olarak tefsir etmiş, bu yaklaşımıyla emir anlamındaki zekatın Mekke'de yürürlükte olabileceği yönünde bir kanaat ortaya koymuştur.⁴⁹

Kurtubi ayette yer alan *zekatı veriniz* ifadesini vacip olan zekatınızı veriniz şeklinde yorumlar fakat surenin hangi dönemde indiğine dair kendi yorumundan ziyade önceki müfessirlerin görüşlerini nakleder.⁵⁰ Onu bu şekilde yorumlamaya iten sebep, ya bu ayetin Medeni olduğu ya da emir

⁴⁵ Taberi. *Cami'ul-beyan*, 12: 295.

⁴⁶ Taberi, *Cami'ul-beyan*, 12: 295.

⁴⁷ Maturidi, *Te'vilatü'l-Kur'an*, 16:226.

⁴⁸ Maturidi, *Te'vilatü'l-Kur'an*, 16:226.

⁴⁹ Zemahşeri, *el Keşşaf*, 6: 249.

⁵⁰ Kurtubi, *el Cami' li ehkami'l Kur'an*, 19: 55.

kiyiyle zikredilen zekatın vacip olan zekat olarak yorumlanması gerektiği şeklinde yaklaşımdır.

İbn Kesir, ise diğer müfessirlerden farklı bir bakış açısı ile konuyu ele alır ve der ki: “Müzzemmil 20. Ayetteki zekat, nafile olan, sadaka olarak verilen değil, farz olan zekattır. Zira zekatın farz kılındığı dönem, Mekke dönemiymiş. Fakat zekatın nisabı, miktarı, hangi mallardan ne kadar verileceği gibi hususlar Medine döneminde açıklığa kavuşturuldu” diyen kimselerin görüşüne delil teşkil eder.⁵¹ İbn Kesir, bu yaklaşımı sergileyen kişileri desteklediğini açıkça söylememekle birlikte, bu görüşe katıldığını belirtmektedir.⁵²

Ahkamü'l-Kur'an müellifi M. Ali es-Sâyis de İbn-i Kesir'in görüşüne yakın bir yorum ortaya koyar ve Müzzemmil yirminci ayetteki “*zekatı veriniz*” emir cümlesini fitır sadakası olarak yorumlayanlara iki yönden karşı çıkar:

1- Fitır sadakası hicretten sonradır. Tercih olunan görüşe göre zekat Mekke'de farz kılınmış, nisabı, miktarı Medine'de kesinleşmiştir. İslam'ın ilk dönemlerinde Mekke'deki zekat, fakirlere mallardan bir şeyler vermek şeklinde idi ve miktarı, oranı belirlenmemişti. Bu da bize gösteriyor ki, zekat Mekke'de Kur'an tarafından emredilmiştir. Mü'minin suresinin dördüncü ayeti de buna işaret etmektedir.⁵³

2- “Surenin ilk bölümü ile son ayetinin arasındaki nüzul süreci bir yıldır. Yirminci ayetteki zekat vacip olan zekat, namaz da İslam'ın ilk günlerinde sabah-akşam ikişer rekat kılınan namazdır. Son ayetteki zekat, bi'setin beşinci yılına tekabül eder ki, Mekke'de zekatın farz kılındığı yıldır. Böylece söz yerini bulmuş olur ve bu ayette işkâl de müşkil de ortadan kalkmış olur.”⁵⁴ demektedir.

Elmalılı ise kendi kanaatini şu cümlelerle ortaya koymaktadır. “Bizim kanaatimizce bu ayetin Medenî olduğuna işaret eden bir karine daha vardır ki, o da ayetteki *وَأَخْرُونَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ* “*Diğer bir takımları da Allah yolunda savaşacaklar*” cümlesidir. Çünkü bunda kıtale izin manası vardır. Halbuki buradan başka Mekke'de bir ayette sarahaten kıtalden bahsedilmemesi, bu ayetin Medenî olmasını açıkça ortaya koymaktadır. Bu mülahazalardan sonra şu kanaat hasıl oluyor ki, bu yirminci ayetin hepsi değilse bile en azından bir

⁵¹ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 4: 468.

⁵² Bkz. İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 4: 468.

⁵³ Muhammed Ali es-Sâyis, *Tefsîru âyâtî'l-ahkâm* (Kahire: 1373/1953), 4: 207.

⁵⁴ es-Sâyis, *Tefsîru âyâtî'l-ahkâm*, 4: 207.

iki cümlesi Medenî olmayı gerektirir”⁵⁵ dedikten sonra bu ayette ki zekat emrini farz olan zekat olarak tefsir etmiş⁵⁶ bu yorumuyla ayette ki emrin vücuta delalet edeceğine işaret etmiştir. Elmalı bu yorumuyla Cumhur-u Fukaha'nın “emir vücut anlamını içerir, mutlak emir vücuta delalet etmesi için vaz'olunmuştur ki bir karine olmadan emir, vücut dışındaki manalara delalet etmez.”⁵⁷ kaidesine vurgu yapmıştır.

İbn Âşur son ayetin Medine döneminde nazil olduğu⁵⁸ görüşünü tercih ettiği için Müzzemmil yirminci ayette yer alan zekatın verilmesiyle ilgili emri, nisabı belli olan zekat olarak yorumlayarak,⁵⁹ bu emrin Mekki dönemde yer aldığına dair yaklaşımları tercih etmemiştir.

Mevdudi Müzzemmil Suresinin ilk bölümü bi'setten en fazla dört yıl sonra nazil olmuştur. İkinci bölüm olan son ayetin ise Medine'de nazil olduğu -çünkü o zaman kafirlere karşı cihat izni verilmiş zekat farz kılınmıştı- anlaşılmaktadır. O halde bu iki bölüm arasında en azından on yıllık bir zaman aralığı bulunmaktadır⁶⁰ görüşünü ileri sürdükten sonra yirminci ayette ki zekatı, nisabı miktarı belli olan zekat olarak yorumlamaktadır. Zira zekatın nisabı ve miktarlarının tespit edildiği yıl Medine döneminin ikinci yılıdır.⁶¹ Mevdudi'nin ayetin nüzûl dönemine ait tespiti ile Medine'de zekatın teşri' yılına uygun düşmektedir.

Süleyman Ateş Müzzemmil yirminci ayetin Medine'de indiği görüşünü destekleyen müfessirlerin görüşlerine katılır fakat ayette yer alan *zekatı veriniz* ifadesini yorumlarken zekatın Medine döneminde farz kılınmadığını Mekke döneminde farz kılındığını söyleyerek farklı bir görüş açısı ortaya koyar ve bunun gerekçesini şöyle açıklar: “Zira Kur'an Arapların anlayacağı dil ve üslup ile indi, Araplar zekatın ne anlama geldiğini biliyorlardı ki o da mallarından bir kısmını fakirlere vermenin ruhen temizlenmeye vesile olacağını biliyorlardı ve Araplar arasında en yaygın olan eylem zekat idi.”⁶² Bu görüşüyle Ateş, zekatın temelleri Mekke'de atılmıştır görüşünü ileri süren müfessirlerle aynı kanaati paylaşmaktadır.

⁵⁵ Elmalılı, *Hak dini Kuran dili*, 8: 5438–5439.

⁵⁶ Elmalılı, *Hak dini Kuran dili*, 5445.

⁵⁷ Abdülkerim Zeydan, *Fıkıh Usulü*, terc. Ruhi Özcan, (İstanbul: Emek Matbaacılık, 1982), 376.

⁵⁸ İbn Âşur, *Tefsiru't tefsir*, 14: 253.

⁵⁹ İbn Âşur, *Tefsiru't tefsir*, 14: 287.

⁶⁰ Mevdudi, *Tefhim'ul Kur'an* 6: 504.

⁶¹ Muhammed Huda'ri, *Nûru'l-yakin fî sîreti seyidi'l-mürselîn*, el-Mektebetü't-ticâriyye, (Kahire 1963), 106-107.

⁶² Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın çağdaş tefsiri*, (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989), 10: 132.

Derveze'nin bu ayetle ilgili yaklaşımı ise şöyledir: "Alimlerin çoğunluğuna göre bu ayet Medine'de nazil olmuştur. Bizim esas aldığımız mushafta da bu ayet Medine'de nazil olmuştur kaydı vardır. Bu ayette, Allah yolunda savaşın zikredilmesi, karz-ı hasenin Medenî ayetlerde bulunması, bu ayetin nazımının surenin diğer ayetlerinin nazımına uymaması, Medenî ayetlerin dışında görülmesi pek nadir olacak şekilde ayetin uzun olması gibi özellikler sebebiyle âdetâ ayet, Medenî ayetlerin karakteristiğini taşımaktadır. Bununla birlikte bu ayetin konusu ile surenin ilk ayetlerinin konusu arasında sıkı bir ilişki de vardır. Gece kıyamı, ayetler arasındaki ortak bir konudur. Surenin ilk ayetlerinde gece ibadetinin bu son ayetle hafifletilmesi gündeme gelmiştir. Burada, Kur'an'ın toplanması ve özellikle Medine'de inmiş olan ayetlerin Mekkî surelerin içine konulması ile ilgili bir örnek de vardır. Biz bu işlemin Hz. Peygamber'in emri ile O'nun sağlığında iken gerçekleştiğine inanmaktayız."⁶³ Yine surenin 18 ayetinin fasıla harfinin tenvidinden bedel *elif* olmasına karşılık, 20. Ayetin fasıla harfinin *mim* olması da bu tezi desteklemektedir.

Değerlendirme

Bu ayetin hem Mekke döneminde nazil olduğunu hem de zekatın mecburi anlamda bir zekat olduğunu ileri süren müfessirler, Mekke döneminde sıkıntılı bir iktisadi hayatın, müslümanların geçimlerini zaman zaman zor sağlayabildikleri bir dönemin farkında olarak bu görüşü ileri sürmüş olabilirler. Zira Mekke döneminde %2,5, %10, %5 orandaki zekat miktarları, o günün Mekke'deki fakirlerin ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde değildi. Mekke'deki zekat, fakirlerin ihtiyacına göre değişebilen bir oranda malın temizlenmesi şeklinde anlaşılmıştı ve ilk inananlar topluluğu tarafından icra edilen bir eylemdi.

Dikkatimizi çeken diğer bir husus Mekkî bir sure olan Müzzemmil suresinde emir kipiyle yer alan "*Zekatı veriniz ve Allah'a güzel bir borç veriniz*" ifadesidir. Bu hitapla zekatın ve karz-ı hasen'in yer aldığı hiçbir Mekkî ayet yoktur. Namazla birlikte zekatın emir kipinde yer aldığı ayetler, Medine döneminin ilk yıllarında nazil olan⁶⁴ "*وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ*"⁶⁵ ve "*وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَمَا تَقَدَّمُوا لَأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ*"⁶⁶ ve Nur suresi 56. ayette "*Namazı kılın, zekatı verin..*" şeklinde emir kipiyle zikredilen ayetleri görmekteyiz.

⁶³ Derveze, *et-Tefsiru'l-hadis*, 1: 79.

⁶⁴ İbn Âşur *Tefsiru't-tahrir* 1: 201.

⁶⁵ el-Bakara 2/43.

⁶⁶ el-Bakara 2/110.

“Karz-ı hasen” tabirinin de yine Medine döneminin ilk yıllarında nazil olan⁶⁷ “مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً”⁶⁸ ayetinde yer aldığı görülmektedir.

Nüzulle ilgili farklı rivayetleri zikreden müfessirlerin çoğu, Müzemmil yirminci ayetteki “*zekatı veriniz*” cümlesini, yapısından kaynaklanan sebeple hep farz olan zekat olarak yorumlamayı daha uygun görmüşlerdir. İbn Kesir ise zekatın Mekke’de farz kılındığına dair bir görüş serdetmektedir. Bu ayetteki zekat emrini Mekke dönemine ait bir uygulama olarak yorumlayan bunun da gerekçelerini sıralayan biri olarak M. Ali es-Sâysî’i görmekteyiz⁶⁹ ki bu kanaatiyle İbn Kesir’e muvafakat etmiştir.

Mevdûdi ve Derveze’nin yaklaşımları, “Kur’an’daki teşriin gelişim sürecine ve ahkâmın, şartlara bağlı olarak değişmesine dair önemli ipuçları vermektedir.”⁷⁰ Ama Mevdûdi’nin Said b. Cübeyr rivayetini esas alıp görüşünü buna göre temellendirmesi pek isabetli değildir. Zira gece ibadetinin mecburi bir eylem olarak on yıl devam etmesi, hem bu konudaki diğer rivayetlere ters düşmekte, hem de Kur’an’ın hükümleri/uygulamaları benimsetmesindeki “tedricilik” ilkesine uygun düşmemektedir. On yıl gibi bir süre, inananlar topluluğunun geceleyin kalkması, gerçekleşmesi oldukça zor olan bir uygulamadır ki, biz bu gece kıyamının bir yıl veya iki yıl olduğu⁷¹ yönündeki rivayetlerin daha doğru olacağı kanaati daha isabetli görünmektedir.

Mütekaddimîn ve müteahhirîn müfessirlerinin yaklaşımlarından şu sonucu çıkarıyoruz. Müzzemmil yirminci ayetinin üçte iki nisbetinde olan bölümü Mekke’de nazil olmuştur. Ama “*Namazı kılınız ve zekatı veriniz ve Allah yolunda güzel borç takdim ediniz*” cümlelerinden ayetin sonuna kadar olan bölümü, Medine döneminde nazil olmuştur. Bu kanaatimizi Taberî’nin, İbn Abbas kanalıyla aktardığı rivayet de desteklemektedir.

Buna göre: “Allah Teala Müzemmil ayetleriyle Peygamber’e ve O’na inanan müminlere geceleyin kalkıp Kur’an okumalarını ve namaz kılmalarını emretti. Bu emir, müminlere zor geldi de Allah onların yükünü hafifletti ve onlara acıdı. Ve surenin son ayetinin “*Kur’an’dan kolayınıza geleni okuyunuz*” cümlesine kadar olan bölümünü inzal buyurdu.”⁷²

⁶⁷ Derveze *et-Tefsîru’l-hadîs* 5: 36.

⁶⁸ el-Bakara 2/245.

⁶⁹ es-Sâysî, *Tefsîru âyâtî’l-ahkâm*, 4: 207.

⁷⁰ Derveze, *et-Tefsîru’l-hadîs*, 1: 79-80.

⁷¹ Müslim, “Salatü’l-Misafirin”, 139; Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 12: 280.

⁷² Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 12: 279.

“Namazı dosdoğru kılınız, zekatı veriniz ve karz-ı hasende bulununuz.Allah’a güzel bir borç veriniz.” şeklindeki emir dizisiyle zikredilen Müzzemmil 20. ayetin bu bölümü bize, Medine’de indiği izlenimini vermektedir. Mekkî ilk dönemde nazil olduğu müfessirler tarafından beyan edilen bu surede farz bir vecibe olarak zekatın emredilmesi Kuran’ın teşri ilkesine uygun düşmemektedir. Mekkî orta dönemde zekat kavramını daha fazla öne çıkaran Kur’an, bu dönemde de emir kipiyle zekat, müminlere mecbur etmemiştir. Ama bu lafza daha fazla vurgu yaparak zekatı canlı tutmuştur.

Son Mekkî dönem ayetlerinde ise, *“Yakın akrabanın, miskin ve yolcunun hakkını ver.”*⁷³ şeklinde emir siyğasıyla ayetlerin bulunması, ileride “mecburi” niteliğini alacak bir gereklilik olan zekatın, bu dönemde müminlerin zihinlerine yerleştirildiğini göstermektedir. Müminlerin gönüllerine yerleşen bu zekat emrinin, Medine döneminde açık ifadelerle *“Namaz kılınız ve zekat veriniz.”*⁷⁴ şeklinde yer aldığı görülmektedir. Bu ayetteki zekat emri, namaz ve karz-ı hasenle birlikte yer almıştır. “Karz-ı hasen” tabirinin yer aldığı hiçbir Mekkî ayet yoktur. Bu da bizi, Müzzemmil 20. ayetinin bu bölümünün Medine’de nazil olduğu yönündeki yorumların daha isabetli olduğuna götürmektedir. Müfessirlerin çoğunun kanaati, Müzemmil suresinin ilk bölümünün Mekkî, sonuncu ayetinin ise Medenî olduğu yönündedir.

SONUÇ

Kur’an mali bir mükellefiyet olan zekatın temellerinin Mekke döneminde atıldığını, malın temizlemesinin ancak maldan bir kısmının muhtaçlara verilmesiyle mümkün olacağına işaret etmiştir. İman eden ilk mü’minler topluluğunun ruhi/iç temizliği yerine getirdikten sonra mallarını da temizlemelerinin bir gereklilik olduğu, ilk dönem nazil olan ayetlerde de son inen ayetlerde de yer almaktadır.

Taberi, İbn Atıyye, İbnül-Cevzi, Râzî, İbn Âşûr, Elmalılı ve müfessirlerin tamamına yakını Müzzemmil suresinin Mekke döneminde indiği konusunda hem fikirlidir. Müfessirleri farklı yorumlarını, bu surenin 20. ayetinin hangi dönemde indiği konusunda görmektediriz. Ayette *“Namazı kılınız, zekatı veriniz”* ifadesinin yer alması, bu ayetin Medine döneminde indiğinin bir işareti olarak kabul edilmektedir. Çünkü Mekke döneminde nazil olan diğer surelerde zekatın verilmesinin bir mecburiyet olduğuna dair bir ifade yer

⁷³ İsra 17/26; Rum 30/38.

⁷⁴ Bakara 2/110; Nur 24/56.

almamaktadır. Bu sebeple Ebu Hayyan, İbn Âşûr, Mevdudi, İzzet Derveze ve Elmalılı gibi müfessirler, Müzzemmil 20. ayetinin tamamının veya bir bölümünün Medine döneminde nazil olduğu yönünde kanaat belirtmişlerdir. Kelamcı Müfessir Matüridi, bu ayetteki zekat emrinin hem Mekki dönemi kuşattığını hem Medine dönemini içine aldığını belirtir ve İbn Kesir'den çok daha önce zekat farziyetinin temellerinin Mekke'de atıldığı görüşünü ileri sürer.

İbn Kesir 20. ayet de dâhil Müzzemmil Suresinin tamamının Mekke'de nazil olduğu yönünde bir yorum yapar. Zira bu surenin Mekke döneminde nazil olmasının vakıya ters düşmediğini, çünkü zekatın Mekke döneminde farz kılındığı tespitini yapar. M. Ali es-Sayis de Müzzemmil 20. ayetinin bi'setin beşinci yılında nazil olduğu görüşünü ileri sürerek bu yorumuyla İbn Kesir'in kanaatini benimsemiştir.

Zemahşeri ve Râzî 20. ayetteki “*zekatı veriniz*” emrini hem fitir sadakası hem de zekat olarak yorumlayarak hem Mekke dönemindeki zekatı hem de Medine dönemindeki zekatı içine alan bir perspektif ortaya koymuşlardır. İzzet Derveze, “Ayetin nazımının uzunluğu ve bu ayette Allah yolunda savaşın zikredilmesi, karzı hasene vurgu yapılması ve zekat emrinin yer alması, bizi bu ayetin Medine döneminde nazil olduğu sonucuna götürmektedir. Medine'de nazil olan ayetlerden bir kısmının Mekki surelerin içine konulmasını da gösteren bir örneği bu ayette görmekteyiz.” diyerek Müzzemmil 20. ayetinin Medine döneminde nazil olduğu kanaatine varmaktadır.

Mekke döneminde nazil olan ayetlerde mü'minler anlatılırken “*Namazlarını dosdoğru kılarlar, zekatı verirler.*” şeklinde ihbari kalıptaki ifadeleri görmekteyiz. Ama Müzzemmil suresinin son ayetinde “*Namazı kılınız, zekatı veriniz*” şeklinde emir formatında bir ifadenin yer alması müfessirleri bu konuda farklı görüşler ileri sürmeye sevk etmiş, çoğunluk ise icbari anlamdaki bir zekatın ancak Medine döneminde nazil olan ayetlerde yer alması gerektiği ilkesinden hareketle 20. ayetin Medine döneminde nazil olduğu görüşünü ileri sürmüşlerdir ki biz de bu yaklaşıma katılıyoruz.

Müzzemmil 20. ayetin Mekke'de nazil olduğunu söyleyen müfessirler ayette yer alan “*Zekat veriniz*” emrini mali anlamda bir mecburiyet olarak tefsir etmeyi uygun görmüşlerdir. Her ne kadar bu dönemde zekatın kurumsallaşması tam anlamıyla gerçekleşmese de 20. Ayet Medine'de nazil oldu veya ayetin bir kısmı Medine'de nazil oldu diyen bazı müfessirler zekatın Medine'de bütün ayrıntılarıyla ortaya konduğu, nisabının, miktarının tayin edildiği bir dönem olmasından hareketle mallardan bir kısmının ihtiyaç

sahiplerine verilmesinin bir mecburiyet olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Her iki yaklaşımı ortaya koyan müfessirlerin ortak yönü, ayetteki zekatın isteğe bağlı bir sadaka şeklinde değil, verilmesi mecbur olan bir mükellefiyet olarak değerlendirilmesidir.

BİBLİYOGRAFYA

Bezzâvî, Abdullah b. Ömer. *Envarü't-tenzil ve esrarü't-te'vîl*, 6 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, tsz.

Derzeze, M.İzzet. *el-Tefsiru'l-hadis nuzûl sırasına göre Kur'an tefsiri*, Trc. Komisyon. 7 Cilt. İstanbul: Ekin Yayınları, 1997.

Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî. *Mefâtihu'l-gayb et-tefsiru'l-kebîr*, 16 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415/1995.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf el-Endelüsî. *el-Bahru'l-muhît*, 11 Cilt. Beyrut: 1992.

Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*. Trc. Salih Tuğ. 2 Cilt. Ankara: İmaj Yayınları, 2003.

Hudârî, Muhammed b. Afifi, *Nûru'l-yakîn fî sîreti seyyidi'l-mürselîn*, Kahire: el-Mektebetü't-Ticâriyye, 1963.

İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir. *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, 30 Cilt. Tunus: Dâru Sahnûn li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1997.

İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, *İslam, insan ve toplum felsefesi*, Trc. Vecdi Akyüz (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000), 249.

İbn Atiyye, Ebû Muhammed. *el-Muharraru'l-vecîz*. thk. el-Meclisü'l-İlmi. Mekke: 1975-1991.

İbnü'l-Enbârî, Ebu'l-Berekât, *el-Beyân fî garibi i'râbi'l-Kur'ân*. thk. Taha Abdulhamid, 2 Cilt. Mısır: el-Hey'etu'l-Mısriyye, 1390/1970.

İbn Kesir, Ebü'l-Fidâ. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, 4 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1986.

İbnü'l-Cevzi, Abdurrahman b. Ali b. Muhammed. *Zadü'l-mesir fi ilmi't-tefsir*, 9 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslami, 1987.

Kâsimî, Muhammed Cemaleddin. *Mehâsinü't-te'vîl*. thk. M.Fuad Abdülbaki, 17 Cilt. Mısır: Daru İhyâi'l-kütübî'l-Arabiyye, tsz.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Abdürrezzak el-Mehdi, 20 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2000.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. thk. Ali Haydar Ulusoy-Bekir Topaloğlu, 16 Cilt. İstanbul: Dâru'l-mîzân, 2008.

Mevdudi, Ebu'l-A'lâ. *Tefhimu'l-Kur'an*. Trc. Komisyon, 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.

Muhammed Esed. *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*. Trc. Ahmet Ertürk-Cahit Koytak, 3 Cilt. İstanbul: İşaret Yayınları, 1999.

Nesefî, Ebû'l-Berekât. *Medâriku't-tenzîl*, 6 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, tsz.

Sâiyis, Muhammed Ali. *Tefsîru âyâtî'l-ahkâm*. Kahire: 1373/1953.

Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Mustafa Dîb el-Buğa. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2002.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*, 12 Cilt. 3.baskı. Beyrut: 1992.

Tabersî, Ebû Ali el-Fadl b. Hasen. *Mecmau'l-beyân fî tefsir'il-Kur'ân*, 10 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-Âlemî, 1415/1995.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak dini Kuran dili*, 9 Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat, 1971.

Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım b. Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizî't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fî vucûhi't-te'vîl*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Müavviz, 6 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-ubeykân, 1998.

Zeydan, Abdülkerim. *Fıkıh Usulü*, Terc. Ruhi Özcan. İstanbul: Emek Matbaacılık 1982, 376.

فرضية الزكاة في إطار الآية العشرين من سورة الزمر

نرى في آيات السور التي نزلت في العهد المكي المبكر مفردات كالإطعام وطعام مسكين والإكرام وغير ذلك، وفي الآيات التي نزلت في العهد المكي المتوسط كلمة "زكاة" إلى جانب الأفعال مثل "زكى وتزكى ويتزكى"، ونفهم أن أسس الفرضية المالية باسم الزكاة ترسخت في ذلك العهد الثاني. والخطاب في الآيات التي دُكر فيها لفظ "الزكاة" للمؤمنين. ومن الخصائص الأساسية لمجتمع المسلمين الأوائل الإيمان والصلاة والزكاة. وفي الآية العشرين من سورة المزمل عبارة "آتوا الزكاة" بصيغة الأمر.

وفي اختلاف الآراء المتعلقة بنزول سورة المزمل مدة قيام الليل المذكور في الآيات الأولى من السورة المذكورة من المفسرين من قال إنها سنة أو سنتان، ومنهم من قال إنها عشر سنوات

وفي العهد الذي نزلت فيه هذه الآية — الآية العشرون من سورة المزمل — ملاحظات مختلفة عن المفسرين. فقد تطرقنا في هذه الدراسة إلى بعض من الآراء. ذهب الطبري وأبو حيان والزمخشري وفخر الدين الرازي وحمدي أفندي (ألماليلي) وعزت دروزة والمودودي وغيرهم إلى أن هذه الآية كلها أو بعضها مدنية مستدلين بأنها تُشبه الآيات المدنية في طولها ومحتواها.

وذهب ابن كثير ومحمد علي السائس إلى أن سورة المزمل كلها نزلت في مكة. وهذا القول يتوافق مع قول المفسرين الذين يدعون أن السورة كلها نزلت في مكة. فإن الزكاة فُرضت عندهم في مكة. أما ما يتعلق بها من النصاب والمقدار وغير ذلك من المسائل فقد تبلورت بتشريع النبي صلى الله عليه وسلم وتأسست.

الكلمات المفتاحية: الزكاة، سورة المزمل، قيام الليل، الإطعام، العهد المكي، الطبري